

Poznań 31. 08. 2019 r.

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgr Katarzyny Kowalik-Paluch pt. „Doświadczenia wartości estetycznych w kontaktach z przyrodą uczniów kończących edukację wczesnoszkolną,

przygotowanej pod kierunkiem prof. nadzw. UMCS dr hab. Teresy Parczewskiej oraz promotora pomocniczego: dr Krystyny Kusiak

dokonana na zlecenie Dziekana Wydziału Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Marii Skłodowskiej-Curie z dnia 19. 06. 2019 r.

Dokonując oceny rozprawy doktorskiej przygotowanej przez panią dr Katarzynę Kowalik-Paluch skoncentruję swoją uwagę na analizie i ocenie następujących elementów:

- wybór tematu pracy, jego oryginalność i uzasadnienie merytoryczne,
- struktura formalna pracy,
- wartość merytoryczna poszczególnych rozdziałów pracy,
- sformułowane wnioski i postulaty- naukowa i aplikacyjna wartość przedstawionego materiału.

Ocena dysertacji

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska przygotowana przez panią mgr Katarzynę Kowalik-Paluch podejmuje aktualne i ważne zagadnienie- wartości estetycznych doświadczanych przez uczniów kończących edukację wczesnoszkolną podczas ich codziennych kontaktów z przyrodą. Wybór tematyki uważam za trafiony i w pełni uzasadniony ponieważ:

1. Życie współczesnego człowieka w dynamicznie zmieniającej się, wysoce zurbanizowanej, sztucznie wykreowanej rzeczywistości, zdaje się co raz bardziej

oddalać od tego, co dla niego jest i powinno być naturalnym środowiskiem funkcjonowania.

2. Podjęty przez Doktorantkę temat wpisuje się w aktualne nurty i koncepcje rozwoju człowieka i otaczającej go rzeczywistości społeczno-przyrodniczej w tym koncepcji zrównoważonego rozwoju, która, jak wiadomo, postuluje konieczność rozwoju społeczno-gospodarczego w powiązaniu ze środowiskiem przyrodniczym, bez naruszania jego naturalnej homeostazy.
3. W świetle aktualnie obowiązujących dokumentów Unii Europejskiej przyroda stanowi wartość, którą człowiek zobowiązany jest chronić i pielęgnować, którą winien cenić, a kontakt z nią powinien być ważnym i inspirującym doświadczeniem wiążącym się z przeżyciem emocjonalnym i duchowym.
4. W interdyscyplinarnym dyskursie naukowym, ale też w przekazie medialnym- podkreśla się znaczenie i rolę środowiska przyrodniczego jako wyjątkowo cennego kapitału i dziedzictwa dla kolejnych pokoleń mieszkańców planety. Konsekwencją zwrócenia uwagi na znaczenia przyrody są dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady Europy oraz wynikające z nich programy np. Natura 2000, LIFE +, Strategy of Green Infrastructure, itp.

Szczególnie cenne jest w moim przekonaniu, zogniskowanie uwagi Autorki na kontakcie dziecka- ucznia z przyrodą. Dla dziecka, jak zaznacza np. Lidia Wolman, „świat przyrody jest czymś najbliższym, zaraz po rodzinie, czasem nawet przed nią. To w nim czuje się dobrze i bezpiecznie, bo dzieją się tam cudowne zjawiska: śpiewają ptaki, szumi wiatr, maszerują defilady mrówek (...). Każdy krzak, dziupla, górka czy dolinka, każdy zakamarek ma swoje tajemnice, które dziecko rozumie najbardziej i to takie miejsca właśnie są dla dziecka niewyczerpanym źródłem różnorodnych fantazji i wyobrażeń”¹. Odpowiedzialność za jakość kontaktu najmłodszych z przyrodą na siebie przyjmują na siebie rodzice i opiekunowie dzieci, którzy wspierają tę naturalną dziecięcą potrzebę poznawania i eksplorowania świata przyrody, lub ją ograniczają, tłumią, hamują, kształtując człowieka niewrażliwego na jej piękno, na jej niezaprzeczalną wartość. Na poziomie przedszkola i klas młodszych szkoły podstawowej zagadnienie edukacji przyrodniczej ma swoje stałe- ważne miejsce wyeksponowane w kolejnych podstawach programowych. W obowiązującej podstawie programowej kształcenia ogólnego na pierwszym etapie edukacyjnym postuluje się konieczność takiej organizacji

---

¹ Wolman L. *Program edukacji wielostronnie wspierającej dziecko w doświadczaniu świata* (w) Waloszek D. (red) *Wybrane Zagadnienia edukacji człowieka w dzieciństwie, Kraków, Blżej Przedszkola, 2009, s. 123*

zająć, by wspierać u uczniów umiejętność dostrzegania środowiska przyrodniczego i umożliwić jego eksplorację, stworzyć możliwość poznania wartości i wzajemnych powiązań składników środowiska przyrodniczego, umożliwić poznanie wartości i norm, których źródłem jest zdrowy ekosystem oraz kreowanie zachowań wynikających z tych wartości, a także tworzenie uczniom okazji do odkrycia przez nich jako istotnego integralnego podmiotu tego środowiska (Podstawa programowa kształcenia ogólnego).

Mgr Katarzyna Kowalik-Paluch podjęła zagadnienie rzadko do tej pory weryfikowane badawczo. Niewiele jest opracowań dotyczących wartości estetycznych doświadczanych przez dzieci w trakcie kontaktu z przyrodą.

Biorąc pod uwagę ten fakt, a także wspomnianą przeze mnie - eksponowaną przez różne gremia- konieczność i pilność podejmowania zagadnień proekologicznych, zainteresowanie tą tematyką i podjęcie próby oglądu rzeczywistości wydaje mi się trafnym posunięciem.

Analizując pracę pod względem formalnym, stwierdzam, iż przedstawiona do oceny dysertacja doktorska liczy 376 stron i składa się z pięciu rozdziałów poprzedzonych wstępem. Dwa pierwsze rozdziały mają charakter teoretyczny i zostały opracowane na podstawie wybranej literatury zagadnienia. Rozdział trzeci stanowi prezentację założeń badawczych Autorki. W dwóch końcowych rozdziałach zaprezentowano wyniki badań oraz dokonano ich interpretacji. Całość kończy podsumowanie z wnioskami, bibliografia (w której wyodrębniono pozycje zwarte, artykuły, źródła internetowe oraz rozporządzenia), spis tabel, schematów, wykresów, fotografii i obrazów przyrody oraz aneks, w którym Autorka zamieściła: znaki stosowane podczas transkrypcji wywiadów narracyjnych, transkrypcje wywiadów z dziećmi, obrazy malarzy polskich z przełomu XIX i XX wieku, arkusz oceny pracy plastycznej oraz, instrukcja dla sędziów kompetentnych, zdjęcia miejsc, w których odbywały się badania. Struktura pracy jest przejrzysta i uporządkowana.

Przejdę zatem do analizy merytorycznej pracy. We wstępie do pracy Autorka w sposób poprawny uzasadnia wybór tematu dysertacji, wskazuje na inspiracje do podjęcia zagadnienia, które podjęła w rozprawie.

Rozdział pierwszy zatytułowany „Estetyczna natura doświadczeń i wartości” podejmuje zagadnienia dotyczące istoty wartości, doświadczeń estetycznych, jako kategorii wartości, estetyki i etyki, teorii estetyki w ujęciu Immanuela Kanta, koncepcji przeżycia estetycznego

według Romana Ingardena. Omawiając istotę wartości mgr Katarzyna Kowalik-Paluch zwróciła uwagę na ujęcia tego zagadnienia przez współczesnych aksjologów, wskazuje na wybrane poglądy na zagadnienie wartości w Starożytności (np. Herodot, Arystoteles, Platon). Szerzej odnosi się do ujęć wartości powstałych na przełomie XIX i XX wieku, w tym do koncepcji Romana Ingardena, Maxa Schelera, Leona Dyczewskiego, Mirosława Szymańskiego, Józefa Tischnera. Następnie przechodzi do wyjaśnienia zagadnienia doświadczenia estetycznego jako swoistej wartości. Przywołuje tu m.in. poglądy Anna Ziółkowskie-Juś, Romana Ingardena, Giannię Vattimo, Iwony Lorenc, Johna Deweya, Denisa Duttona, Leopolda Blausteina (uwaga: na s. 37 błędnie zapisano nazwisko tego autora jako Blaumstein). Pokazując relacje między etyką i estetyką wskazuje na ich nierozzerwalną więź, przyjmując jako punkt wyjście do dalszych własnych rozważań koncepcję est/etyki Wolfganga Welscha, koncepcję dobra, prawdy i piękna Józefa Tischnera oraz obiektywno-formalną teorię estetyki i etyki Henryka Elzenberga. Autorka na stronie 47 zaznacza, iż „ponadczasowa wydaje się być zasada mówiąca o tym, że sztuka powinna uznawać i przestrzegać panujących w danej społeczności zasad moralnych”. Dalej przechodzi do prezentacji teorii estetyki Immanuela Kanta oraz koncepcji Romana Ingardena snując rozważania w sposób sprawny, spójny, przytaczając kolejne argumenty w logiczny sposób.

Ten rozdział uważam za spójny, dobrze przemyślany, opracowany na podstawie rzetelnie przeprowadzonej analizy literatury.

Rozdział drugi noszący tytuł „Przyroda jako przestrzeń i miejsce życia dziecka” podejmuje zagadnienia: filozofii przyrody, estetyki przyrody. Autorka zwraca uwagę na takie zagadnienia, jak: zawłaszczanie i zniekształcanie przyrody przez człowieka, relacji dziecka ze środowiskiem przyrodniczym, odpowiedzialności moralnej człowieka za środowisko przyrodnicze, rozwijania wrażliwości dziecka, kształtowania jego postawy estetyczno-proekologicznej w sytuacji „kryzysu ekologicznego”, „przepaści ekologicznej”, która dokonuje się przez umożliwienie dziecku uczestniczenia np. w zajęciach tzw. „szkoły w przyrodzie”, czy „szkoły naturalnej”.

W narracjach podjętych w tym rozdziale dostrzegam dużą sprawność Autorki w posługiwaniu się koncepcjami, teoriami. Doktorantka z dużą wprawą pokazuje związki między przyrodą a estetyką, umiejętnie sięga do klasyki (przywoływanie np. poglądów Platona, Kanta) i zestawia klasyczne poglądy z ujęciami współczesnych autorów (np. Seel, Bohme, Degórski, Kopec, i inni).

W rozdziałach teoretycznych zabrakło, w moim przekonaniu, podjęcia zagadnienia językowego obrazu świata przyrody, metafory jako językowego odzwierciedlenia indywidualnego doświadczenia i przeżycia. Te wątki pojawiają się co prawda w rozdziałach, w których Autorka analizuje zgromadzony materiał badawczy. Może jednak warto przemyśleć, w trakcie ewentualnego przygotowania pracy do druku, i wzbogacić pracę o te wątki. Pozwoliłoby to na osadzenie prezentowanych wyników badań w określonych koncepcjach teoretycznych. Może warto też było bardziej wzbogacić część teoretyczną o zagadnienia kontekstów edukacyjnych. Zagadnienie zostało co prawda zasygnalizowane w treści podrozdziału zatytułowanego „Uwrażliwienie dzieci na przyrodę”. Odczuwam jednak niedosyt związany ukazaniem roli i zadań szkoły w środowisku przyrodniczym, w którym ta szkoła funkcjonuje- także (a może przede wszystkim) w środowisku dużego miasta. Podkreślam ten aspekt, gdyż Doktorantka odnosi się do niego prezentując wyniki badań własnych. Mam tu na myśli elementy przyrodnicze utrwalone przez dzieci na fotografiach w przestrzeni miejskiej.

Sugerowałabym też zakończenie- krótką konkluzję każdego rozdziału w formie, w którym Autorka mogłaby wówczas odnieść się do najważniejszych podjętych przez Nią zagadnień.

Rozdział trzeci został zogniskowany wokół prezentacji autorskiego zamysłu badań. Badania zostały zaprojektowane w paradygmacie jakościowym (strategia fenomenologiczna), co Autorka wyjaśnia i uzasadnia sięgając do wybranych pozycji literatury zagadnienia na stronach 98-106 dysertacji. Zwraca przy tym uwagę, przywołując takich badaczy, ja: Louv, Paško, Zioło, Braun, Budniak, Laumann, Garling, Stormak, że przyroda stanowi istotną sferę w życiu dziecka, umożliwiając mu zdobywanie polisensorycznych doświadczeń (s. 106), a więc takich, które są zgodne z potrzebami i preferencjami jednostek znajdujących się na tym etapie rozwoju. Zaś, jak pisze dalej wybrane przez Nią podejście fenomenologiczne „pozwala na poznanie świata przeżywanego przez dzieci oraz podjęcie próby zrozumienia i zinterpretowania tego świata ” (s. 106).

Celem badań własnych Autorka uczyniła poznanie i zrozumienie doświadczeń estetycznych dzieci kończących edukację wczesnoszkolną w trakcie kontaktów z przyrodą. Sformułowała dwa główne problemy badawcze:

1. Jakie doświadczenia w kontaktach z przyrodą mają dzieci kończące edukację wczesnoszkolną,

2. Jakich wartości estetycznych doświadczają uczniowie kończący edukację wczesnoszkolną w kontaktach z przyrodą.

Do problemu pierwszego sformułowała cztery problemy szczegółowe, do drugiego-trzy.

Problemy badawcze zostały poprawnie sformułowane. Zwróciłabym jednak uwagę na szyk zdań (w przypadku redagowania materiału do publikacji). Bardziej poprawny byłby zapis np. problemu drugiego: Jakich wartości estetycznych w kontakcie z przyrodą doświadczają uczniowie kończący edukację wczesnoszkolną? Podobnie problem 2.1. Jakiego rodzaju wartości estetycznych w kontakcie z przyrodą doświadczają dzieci kończące edukację wczesnoszkolną?

W celu pozyskania materiału badawczego Autorka wykorzystwała wywiad narracyjny, co, jak zaznaczyła na s. 107 pozwoliło jej na „podjęcie próby odtworzenia sensów i znaczeń nadawanych przyrodzie przez dzieci”. To słuszna strategia, tym bardziej, że próbę badawczą tworzą uczniowie klas III, których poziom umiejętności narracyjnych jest na tyle wysoki, by sprawnie dzielić się z otoczeniem swoimi doświadczeniami i przeżyciami. Na potwierdzenie tej tezy wystarczy wspomnieć np. badania Hickamana na temat skuteczności narracji dzieci dziesięcioletnich i radzenie sobie przez nie z więcej niż jednym zadaniem językowym². Mgr Katarzyna Kowalik-Paluch na stronach 108-114 w uzasadniła wybór metody badawczej, jej założenia, fazy prowadzenia badania, itp., pomija jednak kwestię kompetencji narracyjnych uczniów, w moim przekonaniu można ten wątek rozwinąć. Zwróciła natomiast uwagę na stronach 114-117 na specyfikę prowadzenia wywiadów z udziałem dzieci rozumianych przez Nią jako spotkanie dwojga ludzi, któremu powinna towarzyszyć szczególna troska oraz uwaga badacza skupiona na dziecku. To słuszne nastawienie Badaczki. Autorka jawi mi się w tej części pracy jako osoba dojrzała, znająca specyfikę rozwoju dziecka i rozumiejąca dziecko. Czemu daje wyraz następującym stwierdzeniem: „wydaje się zatem istotne, by badacz odpowiednio dobrał tematykę wywiadu narracyjnego tak, by dziecko mogło wypowiadać się szczegółowo i swobodnie” (s. 116). Proponuje dzieciom biorącym udział w badaniu wypowiedzenie się na trzy ogólnie zarysowane zagadnienia.

Materiał narracyjny został zarejestrowany za pomocą kamery cyfrowej- po wcześniejszym uzyskaniu zgody od rodziców dzieci, co pozwoliło na uchwycenia nastroju, wyrażonych emocji, itp. Następnie dokonano jego transkrypcji (z uwzględnieniem zarejestrowanych

---

² Pisze na ten temat np., Wood D. *Jak dzieci uczą się i myślą*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków, 2006

informacji pozawerbalnych), analizy, porównania i podjęcie próby zbudowania modelu teoretycznego.

Wywiady narracyjne zostały uzupełnione:

- Metodami wizualnymi (przeprowadzono analizę zdjęć wykonanych przez uczniów, oraz wykorzystano siedem reprodukcji obrazów malarzy polskich przedstawiających motywy przyrodnicze. Autorka wybrała reprodukcje: Józefa Chełmońskiego, Władysława Podkowińskiego, Wiktora Koreckiego, Juliana Fałata, Leona Wyczółkowskiego, Konrada Krzyżanowskiego i Stanisława Dąbrowskiego),
- Metodą projekcyjną (wykorzystano wybrane materiały przyrodnicze i pozaprzyrodnicze- przedstawione na stronach 128-129. Oferta materiałów, z której swobodnie mogli korzystać uczniowie konstruując swój „obraz ukazujący przyrodę” była bogata i różnorodna, pozwalała na wybór materiału odpowiadającego indywidualnym preferencjom badanych. Proces tworzenia obrazów był dokumentowany za pomocą kamery wideo. Zaś analiza powstałych wytworów odbyła się przy udziale sędziów kompetentnych.),

Metody wizualne i projekcyjne Autorka dysertacji uznała za metody uzupełniające dla przeprowadzonych narracji. Służyły również jako inspiracje do podjęcia uczniowskich narracji. Doceniam oryginalny pomysł Badaczki uzupełnienia wywiadów narracyjnych dodatkowymi metodami, dostosowanymi do potrzeb i możliwości młodszych uczniów, które pozwoliły na uchwycenie rzeczywistych preferencji dzieci dotyczących elementów i motywów estetyczno-przyrodniczych.

W badaniu wzięło udział 27 osób- uczniów klasy III z Lublina i województwa lubelskiego. Przy czym 13 osób reprezentowało środowisko miejskie a 14 środowisko wiejskie. Charakterystykę badanych osób przedstawiono na stronach: 131- 140. W tej części dysertacji Autorka zaprezentowała m.in. informacje dotyczące zainteresowań przyrodniczych oraz wrażliwości estetycznej uczniów wyróżniających się na tle całej grupy osób uczestniczących w badaniu.

Na stronach 140-143 zamieszczony został opis trudności zewnętrznych, z jakimi Badaczka musiała się zmierzyć podczas realizacji badań na terenie szkół podstawowych. To cenny materiał, zwłaszcza dla badaczy na początku drogi naukowej, na etapie przygotowania autorskiego projektu badawczego. Doświadczenia, którymi dzieli się Autorka mogą być pomocne w przygotowaniu się młodego badacza do sytuacji prowadzenia badania i

warunków, a jakich się ono odbywa. Badania w instytucjach edukacyjnych, w udziałem dzieci, rodziców, nauczycieli są w praktyce coraz trudniejsze do realizacji. Gromadzenie materiału badawczego jest dla współczesnego pedagoga wyzwaniem nie tylko merytorycznym, naukowym, organizacyjnym, etycznym ale też wiąże się dużymi z kosztami natury emocjonalnej, które ponosi osoba odpowiedzialna za realizację badania.

Rozdział czwarty zatytułowany „Doświadczenie przyrody przez dzieci kończące edukację wczesnoszkolną- analiza wyników badań własnych” stanowi próbę ujęcia w pewne kategorie i scharakteryzowania językowego obrazu przyrody, który wyłonił się na podstawie analiz uczniowskich narracji.

Autorka na podstawie analizy zgromadzonego materiału badawczego:

1. Wyodrębniła cztery kategorie ujmowania przyrody:

- przyroda jako dom,
- przyroda jako dar,
- przyroda jako życie,
- przyroda jako skarb.

2. Przedstawiła znaczenia i sensy nadawane przez uczniów przyrodzie. W świetle zgromadzonego przez Autorkę materiału, przyroda jest dla uczniów przestrzenią:

- rozwijania zachowań kreatywnych,
- spędzania czasu wolnego
- rozwijania wrażliwości i świadomości ekologicznej,
- nawiązywania i rozwijania kontaktów interpersonalnych,
- nawiązywania więzi z przyrodą,
- realizacji „dobrych uczynków”,
- tworzenia obrazu własnej osoby.

3. Wyłoniła i scharakteryzowała doświadczane przez uczniów wartości moralne związane z przyrodą. Wśród wartości zwerbalizowanych przez uczniów w trakcie indywidualnych

narracji wyłonię zostały: dobroć, szlachetność, nieodpowiedzialność. Mamy tu dwie kategorie nacechowane pozytywnie i jedną negatywnie. Pojawie się tej ostatniej sugeruje, że uczniowie zorientowani byli na wskazywanie i opisywanie negatywnych zachowań przejawianych przez ludzi wobec przyrody. Zastanawiam się, czy ta kategoria nie powinna, podobnie, jak wcześniejsze zostać przedstawiona jako kategorią o znaczeniu pozytywnym: odpowiedzialność. Z treści tekstu zamieszczonego na stronach 189-192 wnioskuję, że uczniowie mówili o konieczności odpowiedzialności za przyrodę np. Ania „*Według mnie przyroda jest ważna i nie wolno jej zaśmiecać*”. Może warto zatem przekształcić nazwę tej kategorii.

4. Zaprezentowała językowe metafory stworzone przez uczniów uczestniczących w badaniu. Wśród wyodrębnionych metafor znalazły się:

- przyroda jako przewodnik,
- przyroda jako lekarz,
- przyroda jako przyjaciel.

Autorka wyjaśnia przyjętą perspektywę analizy zgromadzonego materiału pozyskanego podczas badań, zaznaczając subiektywną interpretację wypowiedzi uczniów prowadzącą do wyodrębnienia wspomnianych kategorii.

Podsumowując treści zawarte w rozdziale czwartym wyrażam przekonanie, że Doktorantka zgromadziła i zaprezentowała interesujący i oryginalny materiał badawczy. Zabrakło jednak, w moim odczuciu, podobnie, jak we wcześniejszych rozdziałach podsumowania eksponującego kluczowe kwestie.

W rozdziale piątym noszącym tytuł „Doświadczenie wartości estetycznych w kontaktach z przyrodą uczniów kończących edukację wczesnoszkolną” zaprezentowano bogaty materiał badawczy uzyskany przy wykorzystaniu metody wizualnej (zdjęcia wykonane przez uczniów, reprodukcje obrazów zaprezentowane uczniom) i projekcyjnej (obrazy wykonane przez uczniów z wykorzystaniem materiału przyrodniczego). Autorka zaprezentowała tu wyniki badań odnoszące się do:

1. Rodzajów wartości estetycznych doświadczanych przez dzieci w trakcie kontaktów z przyrodą (na podstawie wykonanych przez nich zdjęć). Wśród wartości estetycznych, na które wskazali uczniowie wyodrębniono:

- piękno,
- brzydota,
- wzniosłość,
- tragizm.

Na uwagę zasługuje, co podkreśliła Autorka umiejętność dostrzegania i werbalizowania przez uczniów np. znaczenia poszczególnych elementów przyrody dla zachowania homeostazy, przypadkowości obiektów przyrody w przestrzeni miejskiej, niebezpiecznych i jednocześnie zachwycających zjawisk przyrody, degradacji świata przyrody przez człowieka. Wypowiedzi uczniów wskazują na ich wiedzę, doświadczenie i refleksyjność związaną z funkcjonowaniem człowieka w przestrzeni przyrody oraz człowieka jako integralnego elementu świata przyrody.

2. Obrazów przyrody przedstawiających motywy przyrodnicze i wartości estetyczne wskazane przez uczniów. Z zaprezentowanego w podrozdziale materiału wynika, że uczniowie dokonywali indywidualnych wyborów, kierując się subiektywnymi upodobaniami przyrodniczo-krajobrazowymi. Swoje wybory potrafili też uzasadnić przytaczając merytoryczne argumenty wskazujące nie tylko na preferencje estetyczne, ale też na wartości przyrodnicze. Zwerbalizowane przez uczniów wartości estetyczne obrazów zostały przez Autorkę ujęte w następujące kategorie: czystość/dziewiczność przyrody na obrazie, doświadczenia z życia codziennego dziecka zaprezentowane na obrazie.
3. Prac plastyczno-konstrukcyjnych z wykorzystaniem materiału przyrodniczego na podstawie obserwacji zachowania dzieci podczas wykonywania prac.
4. Wartości estetycznych w wytworach uczniów – na podstawie opinii sędziów kompetentnych. Analizie i ocenie poddano następujące elementy: kolorystyka wytworu, kontrasty barw w obrazie przyrody, bogactwo natężenia barw, kompozycja obrazu przyrody, rodzaj zastosowanego materiału, wartość estetyczne.
5. Interpretacji treściowej obrazów przyrody stworzonych przez uczniów. Autorka zaprezentowała wybrane wytwory uczniów, ich tytuły i znaczenia nadane przez autorów wytworom plastyczno-konstrukcyjnym. Dokonując analizy materiału zgromadzonego podczas badań, Doktorantka stworzyła kategorie tytułów odnoszące się do: pór roku, przestrzeni i miejsc w przyrodzie, kategorii nazwanej „inne”, którą, sądząc na podstawie tytułów nadanych obrazom przez dzieci przedstawionych w tabeli na stronie 275- pojawiły się wyłącznie nazwy wyrażające pozytywny stosunek

dzieci do przyrody, można z powodzeniem doprecyzować i nazwać „pozytywne obrazy przyrody”.

6. Emocji dziecka w kontakcie z przyrodą. Doktorantka pisze na stronie 282: „opowiadania narratorów o znaczeniach i sensach nadawanych przyrodzie, przybrały postać bardzo osobistych relacji”. Osobiste narracje nacechowane są emocjonalnie. Mgr Katarzyna Kowalik-Paluch podjęła próbę odczytania i zinterpretowania tych dziecięcych emocji. Analizując zebrany podczas badań materiał wyodrębniła następujące emocje, które zwerbalizowały dzieci snując osobiste narracje na temat przyrody: miłość, lęk i strach, radość, smutek, szczęście, zdziwienie, zachwyty.

Materiał zawarty w tym rozdziale uważam za bardzo wartościowy. Doktorantka przywołując wypowiedzi dzieci, dokonuje ich oglądu w szerokiej perspektywie koncepcji i ujęć teoretycznych, podejmuje próbę zrozumienia i wyjaśnienia stanów emocjonalnych towarzyszących dzieciom w trakcie relacji z przyrodą. Z namysłem interpretuje wyniki badań formułując merytoryczne uzasadnienia. W tym rozdziale, podobnie, jak w odniesieniu do wcześniej analizowanych rozdziałów sugerowałabym namysł nad zakończeniem- konkluzją rozważań podjętych w jego treści.

Pracę kończy podsumowanie i wnioski zawarte na stronach 319-327. To dobrze przemyślany i spójny element kończący opracowanie. Autorka formułuje w nim następujące wnioski:

- przyroda jest ważnym elementem (miejscem) funkcjonowania dziecka,
- kontakt z przyrodą jest dla dziecka przestrzenią doświadczania wartości moralnych,
- przyroda stanowi dla uczniów wartość estetyczną,
- kontakt z przyrodą jest źródłem emocji uczniów

Popiera je przemyślanymi i słusznymi argumentami a następnie formułuje postulaty dla praktyki edukacyjnej. Adresuje je do rodziców, opiekunów, nauczycieli, pedagogów, animatorów czasu wolnego, artystów.

Podsumowując, ocenę przedłożonej do oceny dysertacji doktorskiej przygotowanej przez mgr Katarzynę Kowalik-Paluch pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. Teresy Parczewskiej pragnę zaznaczyć, że pracę uważam za wartościową ponieważ:

- Autorka podjęła oryginalny aktualny temat ważny w perspektywie kształcenia kolejnych pokoleń ludzi świadomych znaczenia ich funkcjonowania w środowisku przyrodniczym.
- Wykazała, że zna koncepcje pedagogiczne, filozoficzne, itp. które mogą stanowić teoretyczną ramę dla badań własnych. Potrafi korzystać z literatury zagadnienie, wykorzystując wybrane ujęcia teoretyczne w celu uzasadnienia własnego pomysłu badań i interpretacji uzyskanych wyników.
- Dowiodła umiejętności konstruowania i prowadzenia badań w sposób kompetentny, formułowania wniosków i postulatów dla praktyki edukacyjnej.

Recenzowana praca dowodzi, że Doktorantka posiada kompetencje wymagane od osoby ubiegającej się o stopień doktora, wykazała się bowiem wystarczającą znajomością literatury przedmiotu, posiada umiejętność wyboru problemu badawczego, projektowania badań, oraz samodzielnej ich realizacji w celu uzyskania interesujących i ważnych dla praktyki pedagogicznej rezultatów. Potrafi też pozyskane dane poprawnie zanalizować i dokonać ich interpretacji.

Przedstawiona do recenzji praca spełnia wszystkie warunki stawiane rozprawie doktorskiej określone w par. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003r. o tytule naukowym i stopniach naukowych (Dz. U. nr 65; poz. 595 z późn. zm.). W związku z powyższym wnoszę o dopuszczenie mgr Katarzyny Kowalik-Paluch do dalszych etapów postępowania w przewodzie doktorskim.

Prof. UAM dr hab. Kinga Kuszak

Wydział Studiów Edukacyjnych

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

